Gyógyszerészet 47, 11–19, 2003.

Harsányi János, gyógyszerész, az egyik magyar születésű Nobel-díjas

Dr. Czeizel Endre

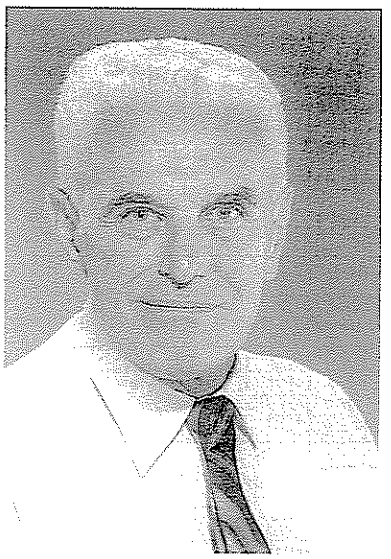

A magyar származású Nobel-díjasok családfa-elemzéséről írt *Tudósok-Gének-Dilemmák* című könyvemet 2002 decemberében jelenteti meg a Galenus Könyvkiadó.

A Nobel-bizottság – Alfred Nobel szellemi végrendeletének megfelelően – a Nobel-díjat *nemzetek felettinek* tartja, vele a legnagyobb tudományos vagy irodalmi teljesítményt elért tudósokat és írókat, illetve a világbékéért legtöbbet tett személyiségeket vagy szervezeteket tünteti ki. Mégis, a Nobel-archívumban nemzeti származásuk szerint is nyilvántartják a díjazottakat. Eszerint *három magyar* Nobel-díjas van: *Szent-Györgyi Albert, Hevesy György* és *Kertész Imre*, mivel ők magyar állampolgárként nyerték el ezt a kitüntetést.

Az említett 3 magyar és az itt bemutatott 15 Nobel-díjas (***I. táblázat***) száma között azonban igen nagy a különbség. Korrekt szakmai kritériumok alapján, tárgyilagosan kell ezért értékelni a magyar származásúnak mondott Nobel-díjasok nemzeti eredetét. Erre teszek kísérletet könyvemben 20 kritérium alapján.

A családfa (szülők és nagyszülők származása) és a többi kritérium értékelése szerint – az említett 3 magyar Nobel-díjason túl – *5 magyar születésű* Nobel-díjast: *Békésy Györgyöt, Wigner Jenőt, Gábor Dénest, Oláh Györgyöt* és *Harsányi Jánost* helyes számon tartanunk. Még legfeljebb a Magyarországon született, de német nemzetiségű Lenard besorolásán lehet vitatkozni.

Az 5 magyar születésű Nobel-díjas egyike *Harsányi János*, itt az ő családfáját, fiatalságát, tudományos pályáját és családalapítását mutatom be, mivel ő alapvégzettségét tekintve gyógyszerész volt.

I. táblázat

Az értékelt 15 Nobel-díjas születési és halálozási adatai, magyar rokonságuk

Nobel-díjas (Nobel-díj elnyerésének éve)	Születési helye település	ország	Születési év	Halálozás helye település	ország	Halálozás éve	Magyar rokonság*	Vállalta-e magyarságát
Lenard, Philipp (1905)	*Pozsony*	*Magyar*	1862.	Messelhausen	Német	1947.	nincs	nem
Bárány, Robert (1914)	Bécs	Ausztria	1876.	Uppsala	Svéd	1936.	apai nagyszülők, apa (osztrák)	nem
Zsigmondy, Richard (1925)	Bécs	Ausztria	1865.	Göttingen	Német	1929	apai és anyai nagyszülők, apa-anya (osztrák)	nem
Szent-Györgyi Albert (1937)	*Budapest*	*Magyar*	1893.	Woods Hole	USA	1986.	szülők	igen
Hevesy György (1943)	*Budapest*	*Magyar*	1885.	Freiburg	Német	1966.	szülők	részben
Békésy György (1961)	*Budapest*	*Magyar*	1899.	Honolulu	USA	1972.	szülők	igen
Wigner Jenő (1963)	*Budapest*	*Magyar*	1902.	Princeton	USA	1995.	apa, osztrák anya (magyar)	igen
Gábor Dénes (1971)	*Budapest*	*Magyar*	1900.	London	Anglia	1979.	szülők	igen
Friedman, Milton (1976)	Brooklyn	USA	1912.	-	-	-	szülők (USA)	nem
Gajdusek, Carleton (1976)	Yonkers	USA	1923.	-	-	-	anyai nagyszülők, anya (USA)	részben
Wiesel, Elie (1986)	Sighetul Marmatei	Románia	1928.	-	-	-	szülők (román)	nem
Polányi, John (1986)	Berlin	Német	1929.	-	-	-	anyai nagyszülők, szülők (UK)	nem
Oláh György (1994)	*Budapest*	*Magyar*	1927.	-	-	-	szülők	igen
Harsányi János (1994)	*Budapest*	*Magyar*	1920.	Berkeley	USA	2000.	szülők	igen
Kertész Imre (2002)	*Budapest*	*Magyar*	1929	-	-	-	szülők	igen

* zárójelben állampolgársága halálakor

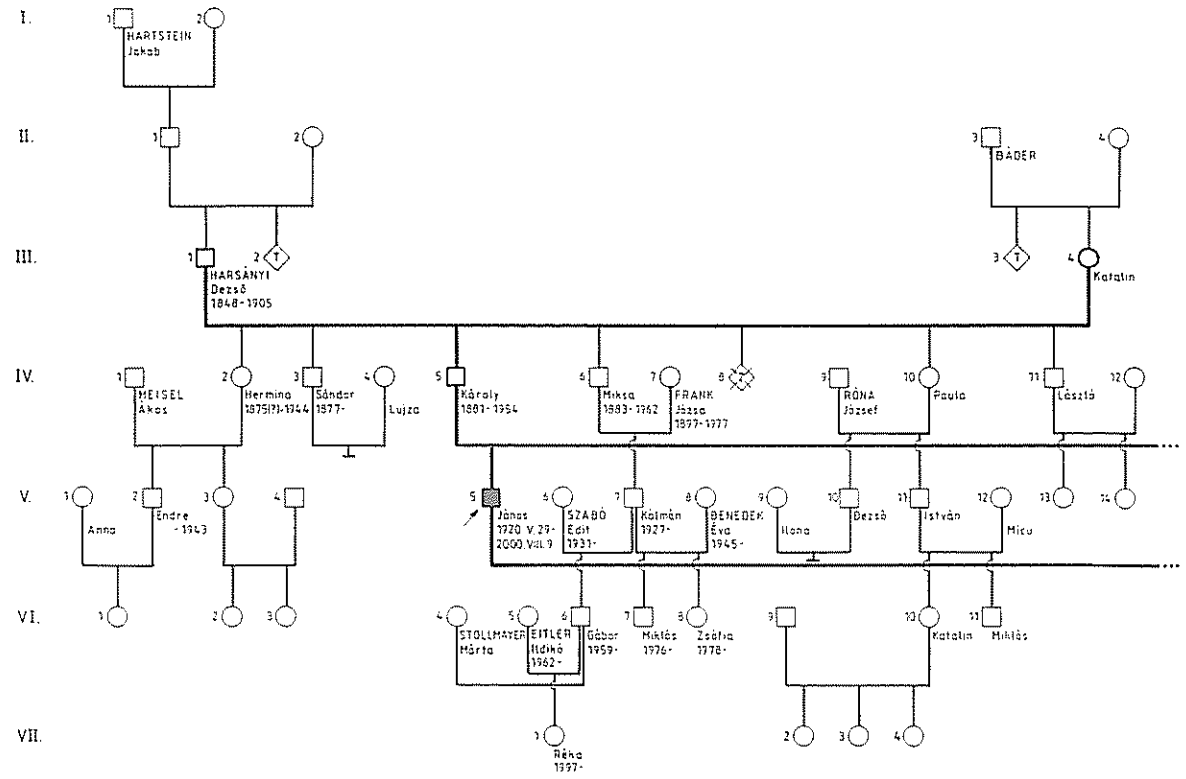

Harsányi János családfája

Nézzük először az *apai ágú rokonságot.*

A *Harsányi* családnevet a Harstein-Hartstein-ből magyarosították. A családfán bemutatott és a família által ismert első ős *Harstein Jakab* (I/1) Galíciából származott. Hajdúdorogon élt és 1792-ben kapott kocsma nyitási engedélyt *Andrássy* gróf birtokán. Hajdúdorog Hajdú-Bihar vármegyében található. Határában honfoglaláskori temetőt tártak fel. 1930-ban 11,5 ezer körül volt lakóinak száma, főleg mezőgazdasággal foglalkoztak.

A Nobel-díjas tudós *apai nagyapja* 1848-ban született *Harstein Dezsőként* (III/1), de 1905-ben már Harsányiként halt meg, tehát ő magyarította meg családnevüket. Ő is Hajdúdorogon élt, de már földtulajdonosként vagy földbérlőként. Valószínűleg az ő testvére lehetett *Harstein Lajos*, aki 1855. december 4-én Szomorodon született és Munkácson lett a hitközség elnöke. 1902-től hosszú éveken át az *Orthodox Országos Iroda* alelnöke és *A Magyar Zsidó* című hetilap szerkesztője is volt.

Harsányi Dezső Báder Katalint (III/4) vette feleségül és nyolc gyermekük született. Ketten (IV/8) fiatalon meghaltak.

A legidősebb *Hermina* (IV/2) Meisel Ákos (IV/1) igen tehetős gyógyszerész felesége lett, az ő tulajdonukban volt a Flórián téri Szent Flórián patika. Hermina anyagilag segítette két öccsének: *Károlynak* és *Miksának* a továbbtanulását, így ők egyetemi végzettséget szerezhettek. *Meisel Ákosnak* és *Harsányi Herminának* két gyermeke született. Fiuk *Endre* (V/3) ugyancsak gyógyszerész képesítést szerzett és egy Oktogon térhez közeli patika tulajdonosa volt. Gyógyszertári asszisztens felesége (V/2) egy kislányt (VI/1) szült. A Meisel házaspár lánya (V/3) kassai férfihez (V/4) ment feleségül és két lányuk (VI/2–3) született. *Meisel Ákos*, felesége és *Endre* fiuk a holokauszt áldozatai lettek.

A következő gyermek, *Sándor* (IV/3) gazdálkodóként kereste meg kenyerét. Szikszón élt *Lujza* (IV/4) nevű feleségével, gyermekük nem született.

A harmadik volt a gyermekek sorában a Nobel-díjas tudós édesapja, *Harsányi Károly* (IV/5). Ő is Hajdúdorogon született 1881-ben. Gyógyszerész lett belőle. A XIV. kerületi Bosnyák utca 9. szám alatti Örangyal Gyógyszertárat bérelte 1909-től. 1914-ben megvásárolta a patikát, majd ezt követően 1915-ben a Zugló (jelenleg Szugló) utca 16. számú házba költöztette. 1937-től a gyógyszertár a Bosnyák utca 1. szám alatti házban működött. Az Örangyal Gyógyszertár 1947-ig maradt *Harsányi Károly* tulajdonában, akkor fiára – a későbbi Nobel-díjasra – íratta tulajdonjogát, és *Harsányi Károly* csak üzemtársként szerepelt az 1950-ben történt államosításig. Jelenleg Róna Gyógyszertárnak nevezik. *Harsányi Károlyra* mint kulturált, kellemes, nem túl beszédes emberre emlékeztek a gyógyszertárba járók. Harsányi Károly *Gombos Alice*-t (IV/19) vette feleségül. Budapesten halt meg 1954-ben veseelégtelenségben.

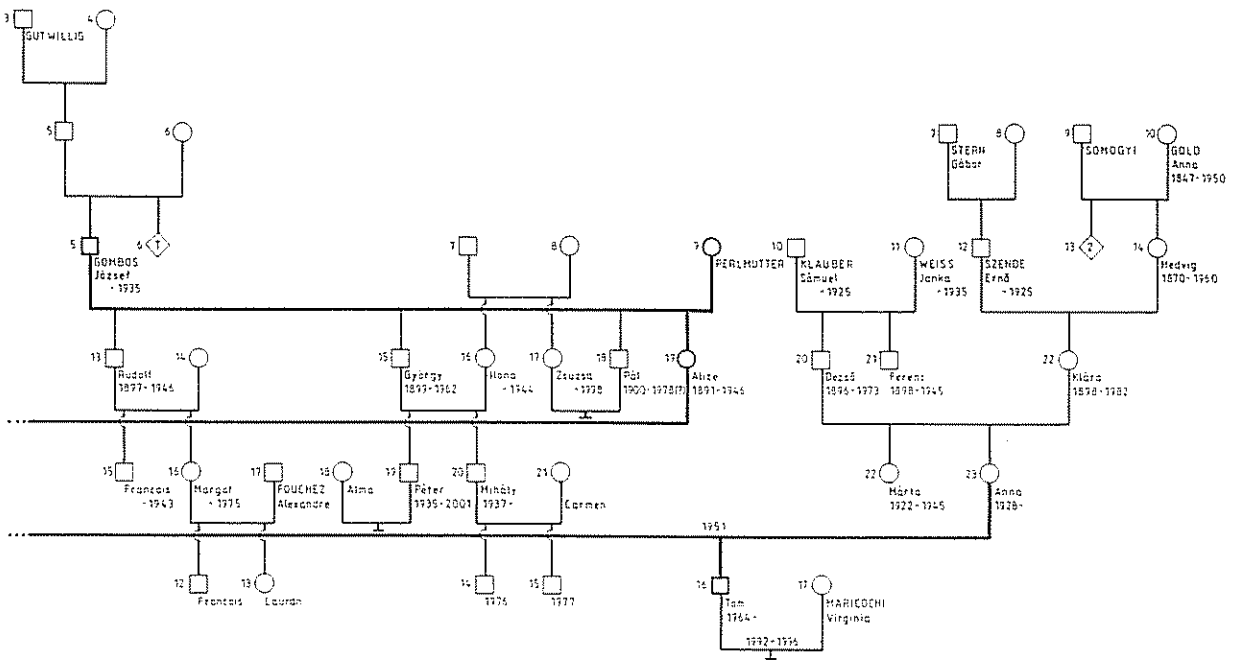

Harsányi Miksa (IV/6) jogász végzettséget szerzett, feleségül *Frank Józsát* vette (IV/7), akinek édesapja zsidó, édesanyja keresztény volt. Ő a családjának szentelte életét. Csak egy fiuk, *Kálmán* (V/7) született, aki a magyar gyógyszervegyészet jelentős személyisége.

Harsányi Kálmán 1927. augusztus 25-én Budapesten jött a világra és egész élete a fővároshoz kötődik. A Magyar Kegyesrend Budapesti Gimnáziumába, magyarul a piaristákhoz járt, a Nobel-díjas *Oláh György* osztálytársaként. Az első években még nem tartozott a legjobb tanulók közé, egy-egy kettes becsúszott a bizonyítványába. A IV. osztályban már csak egy, magyarból. Ettől kezdve azonban már mindig kitűnő volt, és 1945-ben az érettségit kitüntetéssel tette le. Ami nem volt kis teljesítmény a piaristáknál. *Oláh György* „csak" jelesen érett... Ráadásul *Harsányi Kálmán* Budapest ostromakor meg is sebesült.

Azonnal felvételt nyert a Műegyetem vegyészmérnöki fakultására. Az akkori tanmenetnek megfelelően nyolc félév alatt végezte el az egyetemet és 1949. június 22-én kapta meg diplomáját. A következő nap már tanársegédként beléphetett az egyetem *Zemplén Géza* (1883–1956) professzor vezette Szerves Kémiai Tanszékére. Az oktatás mellett az alkaloid-kutatásba is bekapcsolódott *Bognár Rezső* (1913–1990), majd *Beke Dénes* (1911–1962) – későbbi Kossuth-díjas szerveskémikusok – mellett. *Harsányi Kálmán* 1954-ben lett adjunktus.

Kutatásai eredményeképpen alkaloidkémiai bázison egy új izokinolin gyűrűzárást dolgozott ki, ez volt 1959. évi kandidátusi értekezésének a témája. 1960-ban állást váltott és a Chinoin Gyógyszergyár egyik kutatólaboratóriumának a vezetője lett. 1963-ban megbízták a Kutató Laboratóriumi Főosztály vezetésével a Chinoinban. 1977-ben átment a Richter Gyógyszergyárba és ott alakított ki egy új kutatási osztályt. 1989-ben címzetes professzor kinevezést kapott. 1992-ben ment nyugdíjba, de a Richter Gyógyszergyár vezetésének felkérésére azóta is kutatási csoportvezetőként dolgozik. 21 kutatási témája jutott el legalább üzemesítési vagy szabadalom értékesítési szintig. Szabadalmainak a száma meghaladja a 160-at, míg tudományos közleményei a 70-et. Az ő nevéhez fűződik a fendilin (Sensit®) és prenoxdiazin (Libexin®) gyógyszerek előállítása. 1992-ben Zemplén ődíjjal, 1996-ban *Gábor Dénes* díjjal tüntették ki.

Kétszer házasodott. Első feleségétől, *Szabó Edittől* (V/6) származik *Gábor* (VI/6) nevű fia, aki orvosként dolgozik, és egy kislánya (VII/1) van. *Harsányi Kálmán* második felesége, *Benedek Éva* (V/8) szülte *Miklóst* (VI/7), aki történésznek tanul, és *Zsófiát* (VI/8), aki a jogi egyetemet végezte el.

Harsányi Dezső és *Báder Katalin* következő felnőttkort megélt gyermeke *Paula* (IV/10) volt, aki *Róna Józsefhez* (IV/9) ment feleségül. A férj gépészmérnökként nyomdagépgyárat működtetett Budapesten. Két fiuk született. *Dezső* (V/10) munkaszolgálatosként megjárta Voronyest, később kitűnő iskoláztatást kapott, mivel a gépészmérnöki képesítését Svájcban szerezte.

Megnősült, de gyermekük nem született. Másik fiuk, *István* (V/11) nem szerzett felsőfokú végzettséget, megházasodott, két gyermekük lett. *Katalinnak* (VI/10) köszönhetően három leány unokája is született. *Miklós* (VI/11) nem alapított családot.

A legkisebb gyermek, *László* (IV/11) gazdálkodott. Kassán élt keresztény feleségével (IV/12), két lányukról (V/13–14) tud *Harsányi Kálmán.*

Ismerkedjünk most meg a Nobel-díjas tudós *anyai ágú rokonságával.*

Harsányi János édesanyja, *Gombos Alice* (IV/19) Budapesten született 1891-ben, tehát 10 évvel volt fiatalabb férjénél. Nyelvtanárként franciát tanított magántanítványoknak. 1946-ban halt meg egy asztma rohamban. A Nobel-díjas tudós édesanyját érdekelték a művészetek, de ő sem volt különösebben intellektuális érdeklődésű.

Gombos Alicének három bátyja volt. *Gombos Rudolf* (IV/13) az I. világháború után Párizsba emigrált, ahol ékszertervezőként dolgozott 1946-ban bekövetkezett haláláig. Francia feleségétől (IV/14) két gyermeke (V/15–16) született. A fiú, *Francois* (V/15) résztvett a francia ellenállási mozgalomban és a németekkel vivott harcban esett el. Lánya, *Margot* (V/16) Franciaországban ment férjhez és két gyermeke született. *Francois* orvos (VI/12), míg a lányuk neve *Lauran* (VI/13). *Margot* a hetvenes években halt meg.

Gombos György (IV/15) a Fésüs Fonó igazgatója volt. 1962-ben halt meg Budapesten. Felesége, *Ilona* (IV/16) a holokauszt áldozata lett. Két fiuk született, *Péter* (V/19) fizikusként elsősorban komputerfejlesztéssel foglalkozott. Megnősült, de gyermeke nem született. 2001-ben halt meg. A másik fiú, *Mihály* (V/20) 1956-ban Montreálba emigrált, kémikus, felesége (V/21) Quitoban született, nekik is két fiuk van (VI/14–15).

Végül a harmadik fivér, *Gombos Pál* (IV/18) 1900-ban Budapesten született, de Lyonban halt meg a hetvenes évek végén. Ő a huszas évek végén ment ki Franciaországba, ahol a Citroen gyár alkalmazottjaként próbálta ki a teherautókat sivatagi körülmények között. *Gombos György* feleségének a hugát, *Zsuzsát* (IV/17) vette feleségül, de gyermekük nem született.

A Nobel-díjas tudós anyai nagyapja, *Gombos József* (III/5) építész végzettséget szerzett, 1935-ben halt meg Budapesten. Felesége Perlmutter lány volt. (Rokonsága *Perlmutter Izsák* festővel tisztázásra vár.) Szüleiktől több nagy bérházat örököltek, ezek kezelésével foglalkoztak, illetve ezek jövedelméből éltek. *Gombos Józsefnek* feltehetően a nagyapja (I/3) jött Galíciából Magyarországra, Gutwillig volt az eredeti családnevük.

Harsányi János fiatalsága

Harsányi Károly és *Gombos Alice* csak egy gyermeket vállaltak. *Harsányi János 1920. május 29-én*, a trianoni szerződés aláírásának a hetében született Budapesten. *Harsányi Károlyéknak* a XIV. kerületben volt a lakásuk is. A Gyarmat utca 30. szám alatti házukat *Harsányi Károly* 1912-ben építtette, amit 1940-ben átépítettek és tetőkilátóval is ellátták. Akkortájt Zuglónak ez a része még nyaralótelepnek számított. A *Harsányi* család tehát a jómódú, középosztálybeli családok életét élte.

A Nobel-díjas tudós zsidó származású édesapja és édesanyja 1919-ben, a Kommün bukása után jelentkező antiszemitizmus hatására – elsősorban fiuk jövője érdekében – határozták el áttérésüket a katolikus vallásra. A kisfiú szellemi fejlődésére – emlékezete szerint – leginkább apai nagyanyjának egyik sógora, *dr. Roth Adolf* orvos hatott. Ő keltette fel benne a természettudományok iránti érdeklődést. *Roth Adolf* azonban korán meghalt, akkor *Harsányi János* 7 éves volt.

Szüleinek köszönhetően kiváló iskoláztatást és emellett keresztény-katolikus nevelést kapott. A négy elemi után 1929-ben a fasori Evangélikus Főgimnáziumba íratták be, mivel akkortájt, méltán, ennek a középiskolának volt a legjobb reputációja. Ide járt *Wigner Jenő* későbbi Nobel-díjas, *Neumann János*, a 20. század egyik legnagyobb géniusza, *Kandó Kálmán, Lukács György, Stein Aurél, Doráti Antal, Glatz Oszkár, Gróf András* (Andrew Grow). *Harsányi Jánost* kezdetben a klasszikus tantárgyak érdekelték, így 1937 szeptemberében a Parthenon Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesülete által szervezett görög nyelvi versenyen harmadik lett.

Matematikus tanárai hatására azonban mindinkább a *matematikát* szerette meg. Első matematikus tanára, Faluba, ugyan elég furcsa embernek számított, később buddhista lett, és megbolondult. Az őt helyettesítő *Csernák Emil* rövid féléves működése alatt azonban mély benyomást gyakorolt a kis *Harsányi Jánosra.* Az általa adott szorgalmi feladatokat olyan lelkesen és jól oldotta meg, hogy tanára ösztönzésére elkezdett foglalkozni a *Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok* feladataival. *Csernák* tanár urat azonban nem véglegesitették, így a felsőbb osztályokban a matematikát és fizikát *Renner János* tanította. Ő *Eötvös Loránd* tanítványaként részt vett mestere nevezetes gravitációs méréseiben. *Renner János* jótékony hatása sem maradt el: *Harsányi János* ta-

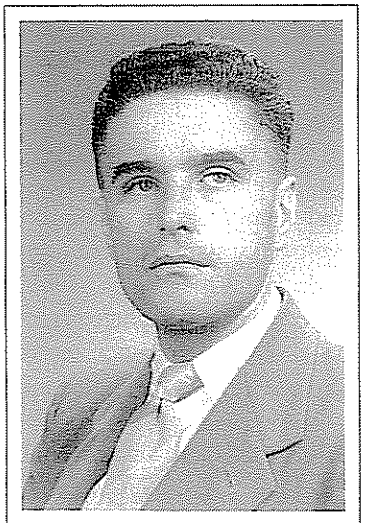

Harsányi János (1953)

II. táblázat

Harsányi János I. és VIII. évi, valamint érettségi vizsgájának tanulmányi eredményei

Tantárgy	I.		VIII.		Érettségi	
	Félévi	Evvégi	Evvégi	Írásbeli	Szóbeli	Végleges
Magaviselet	példás	példás	példás	-	-	-
Hit- és erkölcstan	jó	jeles	jeles	-	-	-
Magyar nyelv és irodalom	jeles	jeles	jeles	jó	jeles	jeles
Latin nyelv és irodalom	jeles	jeles	jeles	jeles	jeles	jeles
Német nyelv és irodalom	jeles	jeles	jeles	jeles	-	jeles
Földrajz	jeles	jó				
Természetrajz	jó	jeles	jeles	-		
Mennyiségtan	jeles	jeles	jeles	-	jeles	jeles
Rajz	-	Jó	jó			
Testgyakorlás	elégséges	elégséges	-	-	-	
Ének	jó	elégséges	-	-	-	
Történelem	-	-	jeles	-	jeles	jeles
Természettan	-	-	jeles	-	jeles	jeles
Görög nyelv és irodalom	-	-	jeles	-	-	-
Filozófia	-	-	jeles	-	-	-

lentumának és egyre inkább elmélyülő tudásának köszönhetően szinte minden évben jutalmat kapott, mint a legjobb matematikus. Sőt, iskolai pályája betetőzésképpen 1937 májusában megnyerte az akkor még *Eötvös Loránd* nevéhez kötött országos középiskolai matematikai versenyt.

A Budapesti Evangélikus Főgimnázium Értesítőjét minden évben közzétették, de ebben csak a magaviseleti jegyek (amelyben *Harsányi János* egy év, a VII. osztály kivételével mindig példás minősítést kapott) és az általános tanulmányi eredmény szerepel. Az utóbbi *Harsányi János* esetében az V. osztálytól mindig jeles volt. Ismertek azonban I. és VIII. osztályos jegyei a különböző tárgyakban (***II. táblázat***).

Az I. osztályos bizonyítványa szerint a testgyakorlásban (és az énekben) csak elégséges osztályzatot kapott, de a VIII-ban már egy tantárgy kivételével mindenből jeles, csak rajzból volt jó jegye. Az 1937. május 18–21-én tartott írásbeli, majd június 15–22-én lezajló szóbeli érettségit jeles eredménnyel tette le.

Harsányi János emlékezete szerint szellemi fejlődésére pozitív hatást gyakorolt mintegy 60 osztálytársa is, akik között kiváló tehetségek voltak, és közöttük jótékony versengés alakult ki.

Az érettségi után matematikus vagy filozófus szeretett volna lenni. Az utóbbi érdekében hallgatott előadásokat a katolikus Domonkos Rend Hittudományi főiskoláján – itteni kapcsolatainak később sokat köszönhetett. A matematika iránt érzett vonzalma miatt eljárogatott a nagyhírű *Fejér Lipót* (1880–1959) előadásaira is, de nem nagyon értette meg a komplex függvényekről elmondottakat, és ezért – ahogy visszaemlékezett: a matematikától „…elment a bátorságom." Édesapja nagyon szerette volna, ha egyetlen gyermeke folytatja az ő *gyógyszerész* hivatását és rá hagyhatja patikáját. Az 1940. év előtti, ún. régi rendszerű gyógyszerészeti képzés szerint a jelöltek az érettségi után két évig gyógyszertárban dolgoztak gyakornokként, majd ezt követően két évet hallgattak az egyetemen, és ha letették az előírt vizsgákat, gyógyszerészmesteri oklevelet kaptak. További 3 év gyakorlati munka után egy hónapos ún. approbációs tanfolyamot kellett elvégezniük, majd az ezt követő sikeres vizsga után lehettek teljes jogú gyógyszerészek.

Az érettségi után *Harsányi János* ezért egy ideig gyógyszerészgyakornok volt az egyik zuglói gyógyszertárban. Nem nagyon szerette meg édesapja foglalkozását az 1937-ben megkezdett gyakornoksága alatt, ezért 1939 nyarán szülei kiküldték Grenoble-ba, az ottani egyetemre bőrkémiát tanulni, feltehetően a Franciaországban élő anyai nagybátyjai segítségével. Ez *Harsányi János* számára valamiféle kitörési lehetőség keresését is jelenthette a gyógyszerészeten belül vagy kívül. De közben kitört a II. világháború, akkor sietve hazatért és ezután a történelmi események már minden egyéni elképzelését „überolták", meghatározva tetteit. Megpróbált a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem gyógyszerészeti karára beiratkozni, de nem vették fel megkésett jelentkezése miatt. Szerinte e visszautasításban zsidó származása is szerepet játszott, hiszen gimnáziumi eredményei kiválóak voltak. Így csak 1940-ben vették fel, ami azért is nagyon fontos volt számára, mivel így halasztást kapott a nála munkaszolgálatosságot jelentő katonai szolgálat alól.

Harsányi János tehát az 1940/41-es tanévre iratkozhatott be a Budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsésztudományi Karára rendes bölcsészettan-hallgatónak. 1942. október 5-én kapta meg a *gyógyszerészmesteri* oklevelét (elméleti szigorlatát jó, gyakorlati szigorlatát elégséges eredménnyel tette le), majd ezt követően bent marad az egyetemen a *gyógyszerész doktorátus* megszerzése érdekében.

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1940. évi rendelete értelmében – a gyógyszerészképzés reformja keretében – akkor három év gyógyszerészeti gyakorlat következett volna (noha ezt egy 1943. évi rendelet két évre mérsékelte), de ő mindenképpen az egyetemen próbált maradni a munkaszolgálat alóli mentesség érdekében. Eredeti érdeklődését követve több tanszéken megpróbált helyet kapni, de – zsidó származása miatt – csak a botanikus professzor, a ne-

ves genetikus *Szabó Zoltán* (1882–1945) fogadta el jelentkezését disszertánsnak. *Harsányi Jánost* a botanikai rendszerezés nemigen érdekelte, ráadásul kézügyessége sem volt alkalmas a finom mikroszkópos metszetek készítéséhez. Célját azonban elérte, egyetemi képzésének köszönhetően mentesítést kapott a katonai (munkaszolgálatos) behívás alól.

1944. március 19-én azonban a németek megszállták Magyarországot és hozzáfogtak a „zsidókérdés végső megoldásához". Ráadásul ebben az évben professzora, *Szabó Zoltán* is meghalt. Így *Harsányi Jánost* 1944 májusában behívták munkaszolgálatra egy keresztény-zsidó századba, amely a Budapest környéki gyárakban dolgozott (például a budafoki borpincékbe hordták le a németek légelhárító lövedékeit). 1944. október 15-én – Horthy háborúból történő sikertelen kiugrási kísérlete után – *Szálasi Ferenc* és nyilas pártja vette át a hatalmat. *Harsányi Jánost* egy ideig századának vatikáni védlevele megóvta a deportálástól, de novemberben már e munkaszolgálatos századot is be akarták vagonírozni és Ausztriába hurcolni. A fiatalember az Északi pályaudvaron döbbent rá várható sorsára, ekkor levette fehér karszalagját, és csomagját hátrahagyva, jó télikabátjában elvegyült az érkező utasok között, majd velük együtt elhagyta a pályaudvart. Unokatestvére, *Harsányi Kálmán* emlékezete szerint ebben az ő édesanyja segítette.

A Mária-utcai jezsuita rendház főnöke, *Raile* atya – akit hallgatott a hittudományi főiskolán – adott *Harsányi Jánosnak* menedéket. Pártfogóinak sikerült az életét megmenteni a rendházban történt többszöri nyilas razzia ellenére. Enni azonban nemigen tudtak nekik adni, éppen ezért akkori koplalása is életre szóló emlékként rögzült benne. Az 1945. január 17-én megérkező szovjet csapatok őt valóban felszabadították. Elment a gettóba, ahol megtalálta szüleit.

A következő hónapokban segített édesapjának a kisebb károsodást elszenvedett patikájuk helyreállításában és feltöltésében (Budapest ostroma alatt szinte mindent elvittek belőle). Hamarosan megnyithatták ezért zuglói gyógyszertárukat.

1946 őszén – engedve vágyainak – újra beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi karára bölcsészhallgatónak, de ekkor főtantárgya a *filozófia*, melléktantárgya a szociológia és a lélektan volt. Gyógyszerészeti tanulmányait is beszámították, ezért hihetetlen gyorsasággal, egy év alatt, már 1947. június 28-án ledoktorált Summa cum laude minősítéssel. Disszertációjának témáját címe tükrözi: A *filozófiai tévedések logikai alkata*, amit az *Atheneum* folyóirat 1947. évi XXXIII. kötete közölt is. Értekezésének a lényege abban foglalható össze, hogy a szaktudományokban a tévedések előbb-utóbb lelepleződnek és kiküszöbölődnek. Nem így a filozófiában, ezért létezhetnek évezredek óta egymás mellett, pontosabban egymással szemben álló filozófiai rendszerek, pedig hát az „egymásnak ellentmondó felfogások közül legjobb esetben is csak egy lehet igaz."

Tudományos pályája és családalapítása

A filozófiai doktorátus megszerzése után *Szalai Sándor* (1912–1983), a Bölcsészettudományi Kar Társadalomtudományi Intézetének a vezetője meghívta, így 1947 szeptemberében díjtalan gyakornok lett ezen a tanszéken. *Szalai* intézete akkortájt párját ritkító gazdagságú könyvtárral is rendelkezett, amely sokat segített *Harsányi Jánosnak* további önképzésében.

Szalai Sándor nagy formátumú szellemnek (*Harsányi* szerint: „egyike volt a legértelmesebb embereknek, akikkel valaha is találkoztam") és szélsőséges személyiségnek számított. Az utóbbit *Harsányi János* a következőképpen jellemezte: „ritkán volt türelme ahhoz, hogy részletesen kidolgozzon egy tudományos kérdést, vagy akárcsak ahhoz, hogy végigolvasson egy tudományos könyvet" Pedig „...szeretett idézgetni. De idézetei mindig a könyvek első 20 oldaláról származtak". Itt, az intézetben kötött életre szóló barátságot *Cseh-Szombathy Lászlóval* és ismerte meg későbbi feleségét, *Klauber Anna* pszichológust. Közben az „osztályharc élesedett" és 1948-ban a szociológiai intézet számos munkatársát, így *Harsányi Jánost* és *Klauber Annát* politikailag megbízhatatlannak nyilvánították. Harsányi legfőbb bűnéül a Barankovics-féle kereszténydemokrata párt iránti vonzalmát rótták fel. A fiatal tanársegéd ráadásul politikailag veszélyes vicceket is megengedett magának, így szerinte „Marx azért volt nagy ember, mert a közgazdászok azt hitték róla nagy szociológus, a szociológusok meg, hogy nagy közgazdász". *Klauber Annát* mindenképpen a vele tartott kapcsolat megszakítására akarták rávenni. *Szalai Sándor* 1948 júniusában egy éves szabadságot adott neki, annak fejében, hogy „tűnjön el". Lemondott ezért állásáról, és átvette édesapja gyógyszertárát, ami amúgyis az ő nevén volt.

A kortársi visszaemlékezések szerint segítőkész *gyógyszerésznek* bizonyult a patikában, de látszott rajta, hogy az ottani rutinmunkát nemigen szerette és minden idejét olvasással töltötte. Tudta, hogy gyógyszertárukat hamarosan államosítani fogják (erre 1950. július 28-án került sor, és amely inkább elkobzásnak felelt meg), ezért puszta megélhetésük is nehézségekbe ütközhet. Emiatt döntött 1950. áprilisában – elsősorban jövendő felesége unszolására – a disszidálás mellett, nem várva meg az államosítást. *Harsányi János* édesanyja ekkor már nem élt.

Klauber Anna 1928. július 8-án született Budapesten. *Klauber Anna* a budai Baar-Madas Református Leánynevelő Intézet gimnáziumában végezte középiskolai tanulmányait. Magyarországi pszichológiai pályakezdésére *Harsányi János* kapcsán már utaltam. Édesapja *Klauber Dezső* (IV/20) ügyvédi doktorátust

szerzett, de sohasem végzett ügyvédi gyakorlatot, mivel az apjától, *Klauber Sámueltől* (III/10) örökölt olajfinomító gyárat vezette. Az ő felesége Weiss lány volt (III/11). *Klauber Dezső* 1920-ban kötött esküvője előtt feleségével együtt katolizált, majd később reformátusok lettek. Tehát *Klauber Anna* is már katolikusként született. A II. világháború után gyárukat államosították, ezt követően az eladási osztályt irányította. *Klauber Anna* édesanyja *Szende Klára* (IV/22) nagyon jófejű kislánynak bizonyult, de az antiszemita törvények miatt ki kellett maradnia az egyetemről. *Szende Klára* édesapja, *Szende Ernő* (III/12) bankigazgató, az ő apja, *Stern Gábor* (II/7) pedig orvos volt. *Klauber Anna* nővére, *Márta* (V/22) is a holokauszt áldozata lett. A *Klauber* ősök 1796 és 1800 között ugyancsak Galíciából kerültek Magyarországra.

Harsányi János az osztrák-magyar határ illegális átlépésére *Klauber Annával* (akinek csupán két hónapja hiányzott ahhoz, hogy megkapja pszichológusi diplomáját) és annak szüleivel vállalkozott. Menekülésük igencsak életveszélyesnek számított. *Klauber Anna* édesapja tagja volt egy főleg zsidókból álló szabadkőműves páholynak, ahová felvettek egy nyugati határvidéken élő keresztény bádogost is, aki a nyilas időkben zsidókat bújtatott. Ő vállalta – ellenszolgáltatás fejében – átvezetésüket Ausztriába, a Fertő tó táján. Akciójuk szerencsétlenül indult, mivel a bádogos falujában egy embercsempészt éppen elfogott a rendőrség, ezért más, szokatlan utat kellett választaniuk. 1950 tavaszán a Fertő tó mocsárvidékét még víz borította, nehéz volt tájékozódni, el is tévedtek. Három napig bolyongtak a lápvilágban – egy napra elégséges élelmükkel és vizükkel. Bogarakkal teli lápvizet ittak... Végülis átjutottak Ausztriába, ahol a parasztok csodálkozva fogadták őket: éppen az elaknásított területen jöttek át, ahol szinte minden éjjel felrobbant valaki.

Ausztriában menekülttáborba kerültek több hónapra. Az USA-ba szerettek volna menni, de a kvóta betelt. Így végül Ausztráliát választották, mivel *Klauber Anna* szüleinek ott voltak barátaik. 1950. december 30-án érkeztek meg Sydneybe. A megérkezésüket követő 3. napon, 1951. január 2-án *Harsányi János* házasságot kötött *Klauber Annával*. *Harsányi János* feleségéről később úgy nyilatkozott, hogy: „Azóta is egész életemben nagy segítségemre volt rendkívüli gyakorlati érzéke és osztatlan támogatása minden nehézségben".

Klauber Anna (1952)

Harsányi János gyógyszerész diplomáját azonban nem fogadták el Ausztráliában, angolul sem tudott elég jól. Három évig ezért vasgyári munkásként dolgozott, több gyárban, mivel gyenge kézügyessége miatt nem tűrték meg sokáig egy helyen. Rövid ideig irodai munkára is módja nyílott. Emellett esti tanfolyamon két év alatt elvégezte a négy éves közgazdaságszakot a sydney-i egyetemen, 1953-ban kapta meg M.A. diplomáját. Attól kezdve John C.(Charles) Harsányiként szerepelt, mivel születésekor második keresztnévként apja után a Károly nevet kapta.

Felesége Ausztráliában kezdetben gépírónőként, majd ruhatervezőként dolgozott. Később lehetősége nyílt a tanulásra, így folytathatta tanulmányait. 1960-ban az USA-beli Stanfordban kapta meg a M.A. fokozatot.

Harsányi János a *Brisbane-i* egyetemen 1954 elején kezdett *közgazdaságtant* tanítani. 1956-ban Rockefeller-ösztöndíjasként az USA-ba utazhatott, mégpedig a nagyhírű Stanford Egyetemre, ahol főleg *matematikát* és *statisztikát* tanult. Söt, *Kenneth J. Arrow* (1921–) professzor vezetése mellett – aki később, 1972-ben Nobel-díjat kapott – 1959-ben *közgazdasági doktorátust* is szerzett, amelyben már játékelméleti témát dolgozott fel. Ars poetikáját 1957-ben fogalmazta meg egyik *Cseh-Szombathy Lászlónak* írt levelében: „De egészében véve az az érzésem, hogy az első teendő a közgazdaságtan (és természettudományok) módszereihez hasonló analitikai módszereket kidolgozni a politikai és egyéb társadalmi kérdések tanulmányozására. Ez lényegében azt jelenti, hogy minden elméleti hipotézist egy precizen leírható „modell" formájában fogalmazunk meg – ha lehetséges, akkor egy kvantitatív, matematikailag elemezhető modell formájában. Ezért van az, hogy ez idő szerint a matematikai módszerek társadalomtudományi alkalmazásával foglalkozom elsősorban."

1958-ban visszatért Ausztráliába, de akkor már a *canberrai* egyetemen (Australian National University) kapott kutatói állást, itt folytatta a játékelmélettel foglalkozó kutatásait. Ausztráliában azonban *Harsányi János* amolyan magányos cowboynak bizonyult e témában, és elszigeteltsége zavarta. Igyekezett ezért felhasználni személyi kapcsolatait, hogy visszakerülhessen az USA-ba. 1961-ben sikerült is neki Detroitban, a *Wayne Állami Egyetemen* közgazdasági professzori állást kapnia. 1964 februárjában pedig valóra vált álma: *Kaliforniában*, a *Berkeley Egyetem* professzora lett.

1964. április 19-én született meg egyetlen gyermekük, *Tom* (VI/16) is, 13 évvel összeházasodásuk után. Ő ugyancsak a tudományos pályát választotta. A nagyhírű bostoni Harvard egyetemen a német szociáldemokraták újabbkori történetéből írta meg doktori disszertációját. Feleségül az argentin származású *Virginia Maricochit* (VI/17) vette 1992-ben, de 1996-ban elvál-

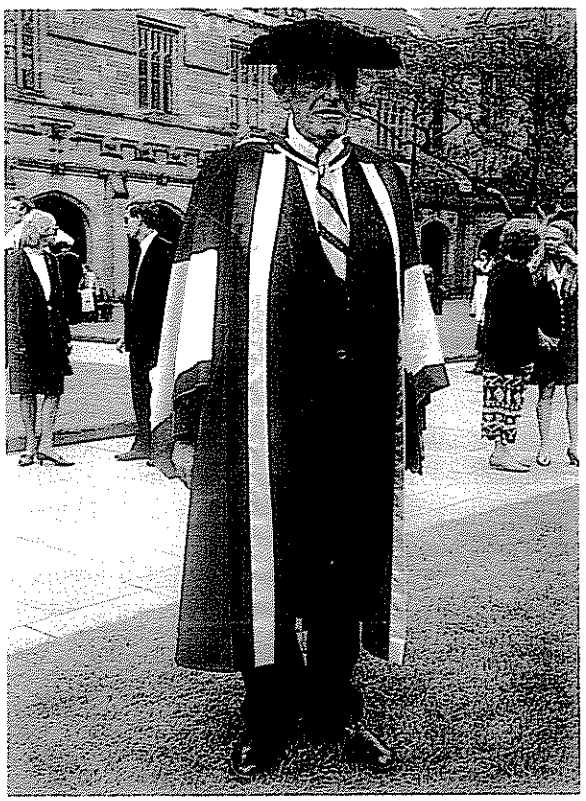

Sydney University doktorátus (1995)

tak. Gyermekük nem született. *Tom Harsányi* 2002-ig előadó volt a Harvard Egyetemen. 2002 szeptemberében egy éves kinevezést kapott Massachusetts-be, a Mount Holyoke College-be a politikai tudományok asszisztens professzoraként.

A játékelméletet *Neumann János* (1903–1957) alapozta meg. Neumann könyvet is írt a játékelmélet közgazdasági alkalmazásáról Oscar Morgensteinnel, ez e kutatási terület alapmunkája. Harsányi János az USA-ban rátalált a *játékelmélettel* foglalkozó szakemberek kis csapatára, akik egymást rendszeresen informálták, és gyakorta közösen fejlesztették tovább ismereteiket. Harsányi János az emberi kapcsolatokat kezdetben kétszemélyes játékként fogta fel, amelyben a szemben álló felek nem ismerik egymás szándékait, felkészültségét és előzetes döntési elkötelezettségét. Harsányi a 18. századi angol statisztikus, *Thomas Bayes* (1702–1761) elméletét felhasználva, megpróbálta a másik fél változóinak különböző valószínűségeit becsülni és ennek alapján kialakítani a tárgyalási stratégiát. E kutatási eredményei 1967–68-ban jelentek meg, amiket a *Rational Behavior and Bargaining Equilibrium in Games and Social Situations* (Az ésszerű viselkedési és az alkudozási egyensúly a játékokban és társadalmi helyzetekben) című könyvében 1977-ben foglalt össze. Ez és a Reinhard Seltennel (1930–) 1988-ban megjelentetett munkája szolgált 1994. évi Nobel-díjának alapjául. *Harsányi János* később – *John F. Nash* (1928–) eredményeit felhasználva – kidolgozta a kétszemélyes, nem teljes információs és nem kooperatív játékok elméletét, amit azután *Reinhard Seltennel* a többszemélyes-többcsoportos helyzetre is általánosítottak. Így nem véletlenül kapták meg együttesen 1994-ben *„a játékelmélet továbbfejlesztéséért"* a közgazdasági Nobel-díjat.

1990-ben vonult nyugdíjba a Berkeley Egyetemről, de ezt követően is folytatta tudományos munkáját. Berkeley domboldalán lévő háza szerény professzori lakhely, és Harsányinak bevallottan jól jött a Nobel-díjjal járó pénz – nyugdíj-kiegészítésként. Rövidebb USA-beli egyetemi tanári évei miatt nyugdíja ugyanis elmaradt kollégáitól.

Harsányi János 174 cm magas és 90 kg súlyú (idősebb korában piknikus), jó megjelenésű férfi volt. Egészségesen élt: nem cigarettázott, szeszesitalt csak társaságban ivott, akkor is csak egy pohár bort vagy stampedli likört. A sport azonban teljesen kimaradt az életéből, mivel *Harsányi János* fizikai dolgokban híresen „ügyetlen" volt. Elég testnevelési osztályzatára utalni, vagy arra, hogy képtelen volt még az autóvezetést is megtanulni. Utazni azonban nagyon szeretett, különösen a családjával. 1948 őszén súlyos beteg volt, akkor a kanyaró megbetegedése után tuberkulózist kapott. Idősebb korában az *Alzheimer-kór* keserítette meg életét.

Személyiségére a visszafogottság, udvarias és tapintatos modor, kesernyés humor mondható jellemzőnek. Felesége nekem írt levelében kiemelte, hogy milyen jó apa volt: „Akármennyire el volt foglalva, mindig volt ideje a gyerekekkel beszélgetni, kérdéseire felelni, mindig türelmes volt vele és kedves hozzá." 80 éves korában, 2000. augusztus 9-én hunyt el Berkeley-i otthonában. Halálához végül *szívinfarktus* okozta szívroham vezetett.

Itthon igazából csak a Nobel-díj után ismerték fel kiváteles talentumát, bár 1974 után többször is visszalátogatott szülőföldjére. 1994-ben lett az MTA tiszteletbeli tagja, majd 1995-ben a Közgazdasági Egyetem díszdoktora. Mindezzel némileg kárpótolták a Magyarországon ért méltánytalanságok miatt: ő ugyanis azok közé tarto-

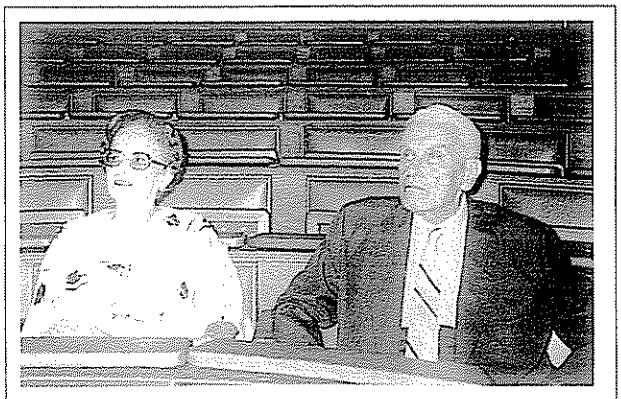

A Parlamentben (1995)

zott, akiknek az életét mind a jobb (fasiszta), mind a baloldali (kommunista) szélsőséges politikai rendszerek megkeserítették.

FORRÁSOK

1. *Avar J.:* A patikától a katedráig. – 2. Respublika *23*, 93–96 (1994). – 3. *Ferentai M.:* Harsányi János életének gyógyszerészeti vonatkozásai. Gyógyszerészet *45*, (12), 667–679 (2001).– 4. *Filep L.:* Harsányi János. In: Magyar Géniuszok. Rácz Á. (szerk.) Rubicon-konyvek, Budapest, 2001. 336–337. old. – 5. *Harsányi, J.:* Games with incomplete information played by Bayesian players. Management Sci *14*, 159–182, 320–334, 486–502 (1967/68). – 6. *Harsányi, J.:* Essays on Ethics, Social Behaviour and Scientific Explanation. Reidel, Pordrecht, Holland, 1976. – 7. *Harsányi, J.:* Rational Behaviour and Bargaining. Equilibrium in Games and Social Situations. Cambridge University Press, Cambridge, 1977. – 8. *Harsányi, J.:* Papers in Game Theory. Reidel, Pordrecht, Holland, 1982. – 9. *Harsányi, John, Selten C. Reinhard:* A General Theory of Equilibrian Selection in Games. HIT Press, Cambridge, 1988. – 10. *Harsányi J.:* Nem teljes információjú játékok. Nobel-előadás – 1994.december 9. Fizikai Szle *45*, (5), 145–154 (1995). – 11. Harsányi János válasza Tóth Péter Pálnak, 1983. In: Nagy Ferenc (szerk): Harsányi János. A játékelmélet Nobel-díjasa. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. 62–65. old. – 12. *Magyari Beck I.:* Harsányi János matematikai közgazdász. In: Magyari Beck István: Számüzött értékeink. Beszélgetés az alkotó munkáról. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. – 13. *Marx Gy.:* Végülis szerencsés embernek érzem magam... Harsányi János beszél életéről. Fizikai Szle *44*, (9), 318–320. (1995).– 14. *Mikola S.* (Koch István 1936-tól): A Budapesti Evangelikus Gimnázium Értesítője. Az 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33, 1933/34, 1934/35, 1935/36, 1936/37 iskolai évről. Budapest. 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937. – 15. Nagy F. (szerk): *Harsányi J.:* A játékelmélet Nobel-díjasa. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. – 16. *Sályi A.:* Szvetterekért az életemet. Beszélgetés Harsányi János professzorral. Élet és Tudomány *50*, (18), 550–551 (1935).

Köszönetnyilvánitás. Nagyon hálás vagyok *Harsányi Jánosnénak*, született *Klauber Annának* a kért információk készséges rendelkezésemre bocsátásáért, továbbá köszönöm *Harsányi Kálmánnak* a fontos családi adatok közlését.

E. Czeizel: ***John C. Harsányi, pharmacist, Nobel prize laureate who was born in Hungary***

John Harsányi was born in Hungary, on May 29, 1920. His father was a pharmacist while his mother was a language teacher. The main aim of this paper is the genealogical evaluation of his Hungarian roots. He graduated as a pharmacist in 1946, and as a phylosopher in 1946. He left Hungary in 1950 and became an economist in Australia. Later he worked in the USA in his main topic of the game theory. He was awarded by the Nobel prize in 1994. He died on August 9, 2000.

OKI Családtervezési Központ, Budapest, Bolgárkerék u. 3. – 1148

További tájékozódási lehetőség: http://www.kfki.hu/fszemle/archivum/fsz9803/licit.html

Felhívás

A Magyar Gyógyszerészhallgatók Egyesületének elnöksége kéri mindazon gyógyszerészeket, akik részt vettek a Magyar Gyógyszerészhallgatók Egyesülete által 2002. július 27-28-án szervezett tudományos szimpóziumon, és utólag a számlát vagy a részvételért járó pontokat nem kapták meg, jelentkezzenek 2003. január 31-ig az alábbi címen:

Magyar Gyógyszerészhallgatók Egyesülete
1089 Budapest, Nagyvárad tér 4.

Az érintettek szíves elnézését kérjük, a problémát igyekszünk feltárni és a végeredményről mindenkit, aki jelentkezik, tájékoztatunk.